

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35, p. 407-421

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12531>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

DELİ DUMRUL ÖYKÜSÜNÜN VE YEDİNCİ MÜHÜR SİNEMA FİLMİNİN ÇAĞRIŞTIRDIĞI ORTAK TEMA: ÖLÜMÜ YENME DÜŞÜNCEİ

*Necati SÜMER**

ÖZET

Deli Dumrul, on beşinci asırda yazıya geçirilmiş eski Türk destanı Dede Korkut'un içindeki on iki hikâyeden birisidir. Yedinci Mühür ise, İsveçli Yönetmen Ingmar Bergman tarafından 1957 yılında çekilen bir sinema filmidir. Aralarında yaklaşık beş yüzyıl zaman dilimi olmasına rağmen bu iki yapıt arasında ortak bir tema vardır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul ile Yedinci Mühür filminin ana karakteri Antonius Block'un Azrail'e yani ölüme karşı çıkışları ve sonunda ona yenik düşmeleridir. Deli Dumrul; güçlü ve gözü pek bir Oğuz delikanlısıdır. O, obada Azrail'in bir gencin canını almasına içerleyip ölümlle kavgaya tutuşan ve sonunda onu yenemeyeceğini anlayan bir karakterdir. Yedinci Mühür filminin ana kahramanı Antonius Block; haçlı seferinden dönen, savaştan bıkmış ve vebayı gördükçe Tanrı'dan kuşku duyan bir Orta Çağ şövalyesidir. Fakat Block, ölümü yaklaşınca Deli Dumrul gibi Azrail'e kafa tutmuş ve onu satranç oynamaya devam etmiştir. Kaybedince canının alınacağını bilen şövalye, Azrail'i oyalamak için oyunu uzattıkça uzatmıştır. Ama netice Deli Dumrul öyküsünde olduğu gibi değişmemiştir. Çünkü ölümü yenmek mümkün değildir. Deli Dumrul öyküsü İslam'ın, Yedinci Mühür ise Hıristiyanlığın izlerini taşıyan yapıtlar olmasına rağmen bu ikisi arasındaki ortak nokta, insanın değişmez kaderi hakkında benzer önermeleri ortaya koymalarıdır. Dolayısıyla bu çalışmada, Deli Dumrul Destanı'ndaki *Deli Dumrul* ve Yedinci Mühür Filmindeki *Antonius Block* karakterleri üzerinden ölümlle baş etme sorunu mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Deli Dumrul, Ingmar Bergman, Yedinci Mühür, Ölüm

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, El-mek: necatisumer@gmail.com

THE STORY OF DELI DUMRUL AND THE MOVIE OF THE SEVENTH SEAL HAVE THE COMMON THEME THAT CONNOTE: THE IDEA OF DEFEATING THE DEATH

ABSTRACT

Deli Dumrul is one of the epic story was written in the fifteenth century by Turkish legend "Dede Korkut" and which also was one of the story among his twelve stories. The Seventh Seal on the other hand is a film directed by Swedish director Ingmar Bergman in 1957. Although there are about five centuries of time between them, there is a common theme among these two works. The main characters of The Seventh Seal and Deli Dumrul, Antonius Block and Duha Kocaoğlu respectively, who defied the death and the angel of the death (Azrael) were eventually defeated by. Deli Dumrul; strong and a daredevil nomadic Oghuz young man. He was a character in the story who was upset with the death angel after the life of one of nomadic young had been taken by him. Thereafter, he had fought against the death angel but eventually understood that the death angel was an invincible character. Antonius Block, the main character of the Seventh Seal movie; was a medieval knight who returned from the crusade and was also tired of war and had doubts about the God as he saw the death caused by plague. But the when his death had been approached he defied the death angel like Deli Dumrul then he invited the angel to play chess with him. Knowing that his inevitable end however the the Knight had tried to extent the game to keep the Azreal distracted. The fate however does not change as it is in Deli Dumrul's story. Because it is not possible to defeat death. Despite the fact that contain overtone of Islam the Deli Dumrul's story and the Seventh Seal the work bearing the traces of Christianity, the common point between the two is to present similar suggestions about man's unchangeable destiny. Therefore, in this study, the issue of dealing with death through the characters of Deli Dumrul's Duha Kocaoğlu and the Seventh Seal's Antonius Block characters was handled comparatively.

STRUCTURED ABSTRACT

An ancient epic of Turkish Dede Korkut, contains twelve stories and the Deli Dumrul is one of the among twelve. He was a character in the story who was upset with the death angel after the life of one of nomadic young had been taken by him. Thereafter, he had fought against the death angel but eventually understood that the death angel was an invincible character. The Seventh Seal on the other hand is a film directed by Swedish director Ingmar Bergman in 1957. The main character of the movie, Antonius Block, is a knight who plays chess with death trying to defeat it. Although it has time span of about five centuries between the two stories, but there is a common theme between the story of Deli Dumrul and The Seventh Seal and there it is the theme: The Deli Dumrul of Duha Kocaoğlu and Antonius Block of Seventh Seal are the main characters of the stories, both who had defied the death angel Azrael and eventually both were defeated by him. Antonius Block, the main character of the Seventh Seal movie; was a medieval knight who returned

Turkish Studies

from the crusade and was also tired of war and had doubts about the God as he saw the death caused by plague. But when his death had been approached he defied the death angel like Deli Dumrul then he invited the angel to play chess with him. Knowing that his inevitable end however the Knight had tried to extend the game to keep the Azreal distracted. The fate however does not change as it is in Deli Dumrul's story. Because it is not possible to defeat death. Although the Deli Dumrul indicates trace of Shamanism and Islam and The Seventh Seal similarly indicates the trace of Christianity, the common point between these two is to give similar proposition about the unchangeable fate of man.

Death is a predestination of man and that follows him since he was born. Humankind was born to die. But after an individual was born, then learns to battle and cling to life. Even though faces with difficulties during certain periods of his life, for a person the life is more suitable than to death. Because living and breathing is a process that allows people to recognize themselves. The individual wants to live more to get to know himself more. The person's passion for life is similar in many cultures. In primitive tribes, the way a person who has passion of life and a strong desire to live and resists death also same in civilized societies. Bringing forward of the life and the postponement of death are reflected in the many art works done by people. Life and death have always been the subject for art, music and for the literature of the societies. In this context, Dede Korkut stories of ancient Turks or literary and visual texts produced by the Christian society today, reveal the superiority of life versus death. Dede Korkut's Deli Dumrul motif has showed Turks' point of view to death, before and after Islam. This is a transition phase. Dede Korkut stories both show traces of shamanism and reveal the reflections of Islamic tradition. Two different religious cultures are disclosed by the stories written by Dede Korkut. Ingmar Bergman's film *The Seventh Seal* shows Christians' attitude towards death. The biblical discourse that "sin arrived to earth with death", has been reflected in many scenes of this film. The attitude of Christianity towards death is given through the main character Antonius Block. The idea that death can not be avoided is discussed in the medium of Middle Ages Christian culture.

As a separate two works of different cultures and times are proof that one can show the same attitude towards death. Death, when the death arrives to the person, he try finding a way to cope with it. Just as in the case of the Deli Dumrul, when he had tried to defeat the death but then realized how helpless he was when thinking to die. In the case of the *Seventh Seal* movie death, sometimes a way of questioning life for the person. When the moment of death approaches, life passes in front of your eyes like a film strip. The approaching moment is seen as a good reason to think about life. Deli Dumrul thinks that he will fight against his death and resist physically. But in the end he realizes that he will not succeed at all. In the seventh seal movie the character Antonius Block on the other hand, defying to death with cognitive way, but he comprehend that can not overcome the death. Whether our body resist or not, the mind tries to understand this truth, that death is an undeniable truth that can not be avoided. The death, is a predestination of the man and he can not escape from, no matter what he does. Because immortality is

Turkish Studies

not an attribute of the humankind. A person may be able to extend his life span but can not change the ultimate fate.

Islam and Christianity emphasize that every living creatures will die eventually. According to both two belief systems, the body of the person die in this world and the soul is judged in the other world. In this sense, it has not been perceived as end of the life while the idea emphasizing the temporal existence of body and the abiding of the soul. This world has been seen as a preliminary stage for the transition to the other side. This reality is not only for these two religions, but for many belief systems in fact. With this, for a person who comes to the world, the desire of living more prevents him from seeing the truth of death. The beauty of the life and the vitality of being alive are causing people to forget death. However, either someone's death or the challenging moments in life allow the person to remember death. When death is remembered, the person either spruce himself up or continue to live as if the death has not been realized at all. This process continues in this way for almost all people. But both sacred and other literary or visual texts remind us that this process has an ultimate end. So far in the history of world, the creatures that come to the earth has to die in the end. Even the history itself will die too. Death will wipe out everything in life like a rubber. Therefore, whether the person is religious or not, he required to listen to what these religious or non-religious texts say. In addition, if the death itself is something an unavoidable, so it is necessary for a person to make the others happy and not to be upset with them too also to use the time given to him efficiently.

Keywords: Dede Korkut, Deli Dumrul, Ingmar Bergman, Seventh Seal, Death

Giriş

Bu çalışma, İslami motifler taşıyan bir Türk Destanı olan Dede Korkut hikâyelerindeki Deli Dumrul ve Hristiyanlık üzerine bir eleştiri olan Yedinci Mühür sinema filmindeki Antonius Block karakteri üzerinden ölüm ve onu yenme düşüncesini problem edinir. Deli Dumrul öyküsü hakkında birçok çalışma yapılsa da biri yazınsal diğeri görsel alana ait iki metin arasında bir karşılaştırma henüz bulunmamaktadır. Deli Dumrul edebiyat, Yedinci Mühür ise bir sinema eseridir. Dolayısıyla bu çalışma edebiyat, sinema ve dinler tarihi bağlamında mukayeseli olarak ölümle baş etme sorununu irdelemeyi amaçlamaktadır.

1. Deli Dumrul Öyküsü

Kıssa, hikâye ve masal gibi anlamlar taşıyan destan kelimesi, Farsça kökenlidir. Bu dildeki “dâsîtan” kelimesinden gelir. Olağan veya olağanüstü olayların birbiri içerisinde anlatıldığı destan, genellikle manzum biçiminde söylenir. Savaş, kahramanlık, dostluk, ölüm, yurt sevgisi, yangın, deprem gibi toplumla ilgili temalar destanların temel konularıdır. Her milletin kendine özgü destanları vardır (Şengün, 2015: 29).

Türklerin İslam'dan önce ve sonra önemli destanları vardır. Dede Korkut hikâyeleri, Türklerin İslam ile tanıştıktan sonra ortaya çıkardığı önemli bir destandır. Dede Korkut, bozkır kültürüne hâkim, buranın gelenek ve göreneklerini iyi bilen bir Oğuz büyüğüdür. Onun anlattığı bu hikâyeler, Oğuz halkının farklı zamanlarda başından geçen dramatik olaylardır. Türk halkının törelerinin, ahlakının, inançlarının ve geleneklerinin anlatıldığı bu destan, on iki hikâyeden oluşur.

Bu metinlerde Türklerin İslam öncesi ile İslam'dan sonraki kültürünün iç içe olduğu görülür. Hikâyelerde şamanlık izleri görülse de İslami kültürün baskın olduğu göze çarpmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinin on beşinci yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Kitabın yazıldığı yer ise bugünkü Erzurum ve Kars dolaylarıdır (Gökyay, 1994: 77-80).

Deli Dumrul, Dede Korkut'un içindeki on iki hikâyeden biridir. Hikâyeye göre Deli Dumrul, gücü yerinde ve cesur bir kişidir. Asi bir karaktere sahip olan Deli Dumrul, kuru bir çayın üzerine köprü yaptırır. Buranın üzerinden geçenden otuz, geçmeyenden ise döve döve kırk akçe alır. Niçin böyle yaptığını soranlara Deli Dumrul benden güçlü, benden yiğit yok; varsa birisi gelsin dövüşelim cevabını verir. Günlerden bir gün, köprü'nün yanına bir Yörük obası yerleşir. Bir gün obada yakışıklı, genç bir delikanlı hastalanıp ölünce oradakiler feryat figan ederek ağlaşır. Bunu duyan Deli Dumrul, atına binip obaya gider. Onlara benim köprümün yanında niçin ağlıyorsunuz, diye sorar. Obadaki kadınlardan biri Deli Dumrul'a, yakışıklı ve genç bir delikanlımız vardı, öldü; ona ağlıyoruz cevabını verir. Deli Dumrul, kadına delikanlıyı kimin öldürdüğünü sorar. Kadın, Allah istedi al kanatlı Azrail onun canını aldı, der. Bu duruma sinirlenen Deli Dumrul kimdir ki bu Azrail, nasıl insanın canını alır, diye sorarak Allah'a onu karşısına çıkarması için dua eder. Deli Dumrul, Azrail ile dövüşüp ölen delikanlının canını kurtarmak ister (Develi, 2006: 61).

Öyküye göre Deli Dumrul'un bu sözleri Allah'ın hoşuna gitmez. Azrail'i canını alması için Deli Dumrul'a gönderir. Bir gün Deli Dumrul, bir toy düzenler. Burada kırk yiğitle yiyip içer. Azrail, orada ansızın çıkagelir. Deli Dumrul, Azrail'i karşısında görünce benzi solar; eli tutmaz, gözü görmez olur. Korkudan ne yapacağını şaşırarak Deli Dumrul, Azrail'e kimseye görünmeden buraya nasıl geldin diyerek onu tehdit etmeye başlar. Bu duruma sinirlenen Azrail, beni sen davet ettin; canına almaya geldim, der. Deli Dumrul, Azrail'e demek ki insanların canını alan sakalı ak koca sensin diyerek oradakilerden hanın kapıları kapatmasını ister. Azrail'e seni geniş yerde arıyordum, dar yerde buldum diye söylenir. Deli Dumrul, kılıcını kınından çıkarıp saldırınca Azrail bir güvercin olup pencereden uçuverir. Bunun üzerine Deli Dumrul, kahkahalarla gülerken oradakilere nasıl Azrail'i korkuttuğunu söyler. Daha sonra, Doğan'ını yanına alır ve atına binip Azrail'in peşine düşer (Develi, 2006: 62).

Deli Dumrul, bir iki güvercini vurup evine dönecekken Azrail atının gözüne görünür. At korkar ve Deli Dumrul'u üzerinden fırlatarak yere düşürür. Azrail, Deli Dumrul'un yanına gelip göğsüne basar. Gözleri kararan Deli Dumrul, Azrail'e yalvarmaya başlar. Hata yaptığını, kendisini böyle bilmediğini söyleyerek Azrail'den affını ister. Azrail, Deli Dumrul'a bana yalvarma, can veren ve alan Allah'a yalvar; ben emir kuluyum, der. Deli Dumrul, bunun üzerine sen aradan çık o zaman ben Allah ile konuşayım, der. Güzel sözler söyleyerek canını almaması için Allah'a övgüler dizer. Öyküye göre Deli Dumrul'un sözlerini beğenen Allah, onu bağışlar. Fakat Allah, Azrail'e Deli Dumrul'u ancak bir şartla bağışlayacağını söyler. O da Deli Dumrul'un kendisinin yerine canını verecek birini bulmasıdır (Develi, 2006: 63).

Deli Dumrul, canından olmamak için ilk olarak kendisini çok sevdiğini düşündüğü babasının yanına gider. Fakat babası canın tatlı olduğunu söyleyerek bu teklifi reddeder. Oğlunu ne kadar çok sevse de ölmek istemediğini dile getiren baba, ona adres olarak annesini gösterir. Deli Dumrul, hayal kırıklığı içinde annesinin yanına gider. Ona, olan biteni anlatır. Fakat annesi de babası gibi oğluna methiyeler dizerek dünya tatlı, can aziz deyip canını vermeyi reddeder. Şaşkına dönen Deli Dumrul, kendisini büyüten anne babasının bu tavırları karşısında çok üzülür. Bu haldeyken karşısına aniden Azrail çıkar. Deli Dumrul'a aksakallı baban ve ak saçlı anan sana canını vermedi, başka kim verir diye sorar. Bu soruya karşın Deli Dumrul, Azrail'den eşini son defa görmesi için izin ister. Eşinin yanına gelen Deli Dumrul, başından geçen her şeyi anlatır. Eşi, bunları duyunca çok üzülür. Benim canım senin canına kurban olsun diyerek onun yerine ölmeyi kabul eder (Develi, 2006: 66).

Azrail, eşinin canını almak için gelir. Deli Dumrul, anne babasının bencilliğine karşın cesur bir şekilde canını kendisi için vermeyi kabul eden eşinin bu tavrı karşısında duygulanır. Azrail'in, onun canını almasını istemez. Allah'a yalvarır. O'nun yüceliğinden ve birliğinden dem vurur. O'ndan ikisinin birlikte canını almasını talep eder. Deli Dumrul'un bu duası, Allah'ın hoşuna gider. İkisi bağışlanır. Azrail'e, Deli Dumrul'un anne ve babasının canını alması için emir verir. Azrail, gidip anne ve babasının canını alır. Allah, Deli Dumrul ve eşine ise 140 yıllık bir ömür bahşeder. Bundan sonra Deli Dumrul'un soyu çoğalır ve yıllarca mutluluk içinde yaşarlar (Develi, 2006: 67).

2. Yedinci Mühür Sinema Filmi

Sinema, ölüm temasının işlendiği sanat alanlardan biridir. Birçok yönetmen ölümü kendi bakış açısından perdeye yansıtmıştır. Bunlardan biri İsveçli yönetmen, Ernst Ingmar Bergman'dır. O, 1918-2007 yılları arasında Protestan bir babanın oğlu olarak Hıristiyanlık kültürüyle büyümüştür. Bergman, erken yaşlardan itibaren fantastik öykülere ilgi duymuş ve hayal etmeyi yaşamının vazgeçilmez bir ögesi haline getirmiştir. Çocukluğunda babasını kilisede ayin bitene kadar beklemesi, onun için hayatının en sıkıcı anları olmuştur. Ayin sırasında Bergman, aklında hikâyeler kurgulamıştır. Onun sinemaya yönelişi, ona onuncu doğum yılında bir kukla alınmasıyla başlamıştır. Bergman, geceleri karanlıkta kuklayı mumun ışığına tutarak uyuyana kadar oyunlar oynamıştır. Böylesi bir hayat biçimi, tiyatroya ilgisi, dindar bir ailede büyümesi, mutsuz bir evlilik geçirmesi Bergman'ı sinemaya yöneltmiştir (Bergman, 1990a: 18-22; 2005b: 7; Mazur, 2011: 56-57; Sümer, 2016: 1398).

Bergman, sinemada sürekli dini işleme kaygısı gütmüştür. Bu yüzden Bergman sinemasında Hıristiyanlığın rolü çok önemlidir. O, filmlerinde defalarca Protestan aile yaşamını ve ritüellerini ele almıştır. Hıristiyanlığın günah anlayışı, suçluluk psikolojisi, pişmanlık, toplumun dinsel baskısı gibi kaygılar, onun filmlerinde üzerinde durduğu önemli temalardır. İnanç veya inançsızlık, Bergman'ın zihnini meşgul eden başka bir problemdir. Bergman, filmlerinde Tanrı'nın dünyaya ilgisizliğini sorun etmiştir. Yönettiği sinema filmlerindeki karakterler, çoğunlukla Tanrı'dan umudunu kesmiş, kötümser insanlar veya Tanrı'yla hesaplaşmaya giren kuşkucu ve sorgulayıcı kişilikler olmuştur. Sessizlik ve karanlık, onun filmlerinin arka fonu haline gelmiştir. Bu karanlık ve esrarengiz durum filmdeki karakterlerin, insanlığı ve Tanrı'yı sorgulamasını sağlamıştır. Bu belirsizlik ortamından dolayı Bergman sinemasında insanlar temkinli, yavaş ve doğallıkla hareket ederler. Onun filmlerinde inanç, hem bireyle toplumu uzlaştırmaya çalışan hem de toplumun ve Tanrı'nın sorgulanmasına yardımcı olan bir araçtır (Mazur, 2011: 57-58; Sümer, 2016: 1399).

Bergman, Luteryen bir papazın oğlu olduğu için aldığı disiplini ve katı bir ailede büyümenin getirdiği zorlukları filmlerinin çoğunda hissettirmiştir. Buna inancın derinlemesine sorgulanması da eklenince filmleri önemli birer yapıt haline gelmiştir. Nitekim "Yedinci Mühür (1957)", "Aynanın İçinden (1961)", "Kış Işığı (1962)" ve "Sessizlik (1963)" filmleri, böylesi dini bunalımların, melankolilerin, ölümün ve Tanrı temasının derinlemesine işlendiği yapıtlardır. Bu filmler, "Neden yaşamalıyız?", "Biz kimiz?", "Ölüm nedir?", "Tanrı var mıdır?" ve "Tanrı varsa niye sessiz kalmaktadır?" gibi sorulara cevap bulmaya çalışır (Gülşen, 2011: 152-160; Shargel, 2007: 214; Sümer, 2016a: 1399).

Çalışmaya konu olan Bergman'ın "Yedinci Mühür (1957)", filmi ise onun Hıristiyanlık bağlamında ölüm, inanç ve inançsızlık temalarını yoğun şekilde işlediği bir sanat eseridir. Film, ismini Hz. İsa'nın on iki havarisinden biri olan Yuhanna'nın İncil'inde geçen bir kavramdan alır. İncil'in Vahiy bölümünde Yuhanna'nın vizyonları anlatılırken Yedinci Mühür'e değinilir. Filmde de alıntılanan pasaj şöyledir. "Kuzu yedinci mührü açınca, gökte yarım saat kadar sessizlik oldu. Tanrı'nın önünde duran yedi meleği gördüm. Onlara yedi borazan verildi. Yedi melek, yedi borazanı

çalmaya hazırlandılar” (Vahiy, 5: 1; 8:1; 11:15). On dördüncü yüzyıldaki kasvetli ortamı, vebayı, ölümü ve buhranı konu edinen film, Hıristiyanlığın kutsal metnindeki bir pasaj üzerinden şekillenir.

Filmde anlatılanlara göre Antonius Block (Max von Sydow) ve silahtarı Jöns (Gunnar Björnstrand) Kutsal Topraklar’da Haçlılar için savaşa katılmış ve savaş bitince yorgun olarak ülkelerine (İsveç) dönmüşlerdir. Fakat vatanları İsveç, vebanın kol gezdiği bir yer haline gelmiştir. Antonius Block; kapalı bir gökyüzünün altında, deniz kıyısında bir satranç tahtasının yanında uzanmış haldedir. O, biraz sonra kalkar ve denizde ellerini yıkadıktan sonra Tanrı’ya dua etmeye başlar. Fakat göğe kaldırdığı ellerini hemen geri kapar. Çünkü Block, inançla inançsızlık arasında gidip gelen bir kişiliktir. Tanrı’yı sorgulayan septik bir karakterdir. Geri dönüp çantasını kurcaladığında karşısında aniden beyaz yüzlü, cübbeye sarılmış birini görür. Kimsin, diye sorar. O, ben ölümüm (Death-Bengt Ekerot), der. Başka bir deyişle o, insanın canını alan Azrail’dir. Block, benim için mi geldin deyince o, zaten uzun süredir senin yanındayım, der. Bunun üzerine Block, bunu bildiğini söyler. Ölüm, ona hazır mısın, diye sorar. O, ise bedenim korkuyor ben değil, der. Ölüm, bir kolunu yana doğru açarak ona yaklaşır. Block, bunun üzerine dur, der. Fakat ölüm, hep öyle dersiniz, oysa ben süre tanımam, cevabını verir. Block, zaman kazanmak için ona satranç oynuyorsun, değil mi diye sorar. Ölüm, nasıl bildin, der. Block, bunu resimlerden ve dinlediği şarkılardan bildiğini söyler. Ölüm, satrançta usta olduğunu ve onun bu konuda kendisiyle baş edemeyeceğini belirtir. Ayrıca Ölüm, ona niçin kendisiyle satranç oynamak istediğini sorunca Block bunun kendi meselesi olduğunu söyler. Block, sonunda Ölüm ile bir anlaşmaya varır. Ona karşı koyabildiği sürece Ölüm, canını almayacaktır. Ölüm ile satranç tahtasının önüne oturan Block, ona seni yenersem peşimi bırakacaksın, der. Ölüm siyah, Block ise beyaz taşla uzun süre satranç oynamaya koyulur (www.sinemalar.com).

Filmin sonraki sahnesinde Block, uyuyan silahtarını kaldırarak yola çıkar. Silahtarı, Färjestad’da herkesin korkunç olaylardan bahsettiğini söyler. Atların birbirini yediğini, öğleden sonra gökyüzünde dört güneşin ortaya çıktığını ve mezarlardaki ölülerin kemiklerinin dışarıya saçıldığını belirtir. Nitekim biraz sonra hanın yolunu sormak için taşın kenarında oturan birine yaklaştıklarında onun gözlerinin oyulmuş ve ölü olduklarını görürler. Bunu yapan şey, vebadır. Block ve silahtarı bir süre sonra hana varırlar. Silahtar, içeri girdiğinde hanın duvarına resim yapan kişinin yanına gelir. Resme bakarak onun ne olduğunu sorar. Ressam, ölümün resmini çizdiğini söyler. Silahtar, bunları niçin çizdiğini sorunca ressam insanlara bir gün öleceklerini hatırlatmak için diye cevap verir. Silahtar, bu onları mutlu etmez deyince ressam niye mutlu olsunlar ki, der. Silahtar, tekrar ressama böyle çizersen kimse resimlerine bakmayacağını ifade eder. Fakat ressam bakarlar deyince silahtar bu kez, onları korkutursan düşündükçe düşünürler ve sonra bir rahibe koşarlar. Ressam bunun kendi sorunu olmadığını ve sadece olanı çizdiğini belirterek vebanın kendisini öldürene dek bu işi yapacağını belirtir. Daha sonra silahtar ile ressam arasında vebanın korkunçluğu üzerine diyaloglar gelişir. Ressam, günahın köleleri olan bir grubun vebayı Tanrı’nın cezası olarak gördüğünü ve bu yüzden Tanrı adına vebalı insanları kırbaçladığını söyler. Buna karşılık silahtar bunun ne kadar korkunç olduğu dile getirir (www.sinemalar.com).

Silahtar ile ressam arasındaki diyaloglar devam ederken Antonius Block ise handaki kiliseye gider. Kilise çanı çaldığında o, çarpmıha gerilmiş İsa resminin önünde durur. Sonra yan taraftaki pencerede rahibi görür ve ona yaklaşarak her şeyi açıkça itiraf etmek istediğini söyler. Block, kalbinin boş olduğunu fakat bu boşluğun yüzüne tutulan bir ayna gibi kendini yansıttığını ifade eder. Korku ve tiksinti duygularıyla kendini insanlardan soyutladığını belirten Block, artık rüyalarda ve hayallerde yaşadığını söyler. Rahip, ama yine de ölmek istemiyorsun diye sorunca, hayır istiyorum fakat bir bilgi istiyorum, der. Rahip, o zaman bir garanti istediğini söyler. Bunun üzerine Block, rahibe şunları söyler: “İnsanın duyularıyla Tanrı’yı kavrayabilmesi o kadar imkânsız mı? O, neden yarım vaatlerin ve görülmeyen mucizelerin ardına saklansın ki? Kendimize inancımız yoksa

Turkish Studies

başkasına nasıl inanç duyabiliriz? Benim gibi inanmak isteyen ama yapamayanlara ne olacak? Ya inanmayan, inanamayanlar? İçimdeki Tanrı'yı neden öldüremiyorum? O'nu kalbimden atmam istememe rağmen neden alçaltıcı ve acı verici şekilde içimde yaşamaya devam ediyor? Neden her şeye rağmen bu gerçeklikten kurtulamıyorum? Ben inanç ya da varsayım değil bilgi istiyorum. Tanrı'nın kendini göstermesini ve benimle konuşmasını istiyorum ama o suskun. Karanlıkta O'na sesleniyorum ama sanki hiç kimse yok." Bu sözler üzerine rahip belki kimse yoktur, der. Block, ise ona şu cevabı verir: "O halde yaşam korkunç bir şey. Her şeyin bir hiç olduğunu bilen biri, ölüm karşısında yaşayamaz. Çoğu insan, ne ölümü ne de yaşamın hiçliğini düşünür. Ama bir gün hayatın son anlarında karanlıkla yüzleşmeleri gerekecek. O gün korkumuzdan bir imge yaratır ve sonra ona Tanrı adını veririz." Rahip, Block'a endişeli olduğunu söyleyince, o kendisine bu sabah Ölüm'ün geldiğini ve onunla satranç oynadığını söyler. Zaman kazanarak acil bir işi halletmeye çalışıyorum diyen Block'a rahip, neymiş o iş diye sorar. Block, tüm yaşamının nafile bir arayıştan, anlamsızca konuşmalardan başka bir şey olmadığını söyler. Fakat bunun için kızgınlık ya da sitem duymadığını çünkü çoğu insanın yaşamının kendisinininki gibi olduğunu belirtir. Bu yüzden Block artık kalan süresini anlamlı bir işte kullanmak istediğini söyler. Rahip, onun için mi Ölüm ile satranç oynuyorsun deyince Block, onun zeki bir rakip olduğunu fakat kendisinin daha bir taş bile kaybetmediğini söyler. Block; fil ve atı birlikte oynayarak Ölüm'ü yenmeyi planladığını belirtince rahip pencereden yüzünü ona gösterir. Block, kaskatı kesilir. Çünkü saatlerdir kendisiyle konuşan rahip değil Ölüm'ün ta kendisidir. Korkudan titreyen Block, Ölüm'e kendisini kandırdığını fakat hala oyunun bitmediğini söyler. Ölüm, handa tekrar buluşmak üzere gider. Block ise elimi oynatabiliyorum, akan kanı hissediyorum; güneş daha tepede ve ben Ölüm ile oyun oynuyorum diyerek hala yaşadığına şükreder (www.sinemalar.com).

Block ve Silahtarı Jöns, hayatını gezici tiyatroyla geçiren mutlu bir çiftin yanına gelir. Bunlar tiyatrocü Mia (Bibi Andersson) ve onun kocası Jöf (Nils Poppe)'tür. Bu çiftin bir çocuğu vardır. Yere uzanan Mia, günlerin birbirine benzediğini, yazın kıştan güzel olduğunu fakat ilkbaharı tercih ettiğini söyler. Kocasını Jöf de lirini eline alıp şarkı söylemeye başlar. Hayat dolu olan bu aile, Block ve silahtarına yiyecek ikram eder. Bu andan itibaren Block, hayat üzerine sorgulamalar yapar. Block, oradakilere savaşa gitmeden önce kendisinin de mutlu bir hayatı olduğunu ifade eder. O, inancın taşınması zor bir yük ve ne kadar yüksek sesle çağırırsa çağırсын karanlıktan sıyrılıp hiç gelmeyen birini sevmek gibi olduğunu söyler. Block, Mia'ya burada sen ve kocanla otururken, tüm bunlar gerçekliğini kaybediyor ve aniden önemsizleşiyor, der. Bu anı hep hatırlayacağını ifade eden Block ardından şu cümleleri kurar: "Sessizliği ve alacakaranlığı, yaban çileklerini, süt çanağını, akşam ışığında yüzlerinizi, uykudaki Mikael'i, liriyle Jöf'ü, konuştuğlarımızı hatırlayacağım. Bu hatırayı ellerimde, yeni sağılmış süt dolu bir çanak taşırmış gibi dikkatle taşıyacağım. Benim için yeterli bir işaret olacak." (www.sinemalar.com).

Mutlu bir an geçiren Block, ayağa kalkıp oradan uzaklaşır. Arkasına bakmak için döndüğünde karşısında yine Ölüm'ü görür. Ölüm, seni bekliyordum deyince Block, biraz geciktiğini söyler. Sonra oturup satranç oynamaya devam ederler. Ölüm, ona bugün mutlu görüldüğünü söyler. Block ise gülümser bir yüz ifadesiyle bu benim sırrım diyerek oyuna devam eder ve Ölüm'e şah çeker. Ölüm ona yine neye gülüyorsun, bugün küstahsın der. Block ona sen şahını kurtarmaya bak, cevabını verir. Bu oyunun kendisini eğlendirdiğini söyleyen Block'a Ölüm, acelem var diyerek çabuk olmasını söyler. Fakat Block, ne kadar uzun sürerse sürsün devam etmeliyiz, der. Ölüm, sen buradaki mutlu çiftle birlikte mi yolculuğuna devam edeceksin diye sorunca Block, endişelenir. Niye sordun deyince hiç cevabını alır. Ölüm, sadece onun değil herkesin ensesindedir. Bu yüzden Block'un mutlu yüz ifadesi ciddileşir (www.sinemalar.com).

Ölüm'ün dediği gibi Block, tiyatrocü çifti de yanına alarak yolculuklarına devam eder. Yolda vebaya yakalanmış bir kızı götüren bir grup askerle karşılaşılır. Askerler, vebalı kızın içine şeytan

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35

girdiğini ve onu yakmak için kazığa götüreceklerini söyler. Block ve yanındakiler bu gruba katılarak onlarla beraber giderler. Uzun bir yolculuktan sonra askerler, kazığın olduğu yere gelirler. Block, vebalı kızın yanına yaklaşarak şeytanla birlik yaptığını söylüyorlar, doğru mu diye sorar. Kız niçin soruyorsun deyince, Block kendisinin de şeytanla tanışmak istediğini söyler. Kız yine niçin, diye sorar. Block ona Tanrı'yı soracağım, o biliyor olmalı, der. Vebalı kız, gözlerine bakarsa onu görebileceğini söyler. Fakat Block, kıza gözlerinde korkudan başka bir şey görmüyorum, der. Bunun üzerine kız, arkana bak deyince, Block korkuyla döner fakat bir şey göremez. Kız, Tanrı'nın hep kendisiyle olduğunu, bu yüzden ateşin kendisini yakmayacağını söyler. Block, kızın ellerini oynatmadığını görünce askerlere niçin ellerini kırdınız, diye sorar. Yanındaki asker, biz yapmadık, şu keşişe sor, der. Block arabanın ön tarafına gidip keşişe bunu o kıza neden yaptın diye sorunca, keşiş ona döner. Block sapsarı kesilir. Çünkü o, yine keşiş kılığındaki Ölüm'dür. Block'a sorularından vazgeçmeyecek misin, der. Hayır, asla cevabını veren Block'a, Ölüm ama hiç cevap alamıyorsun, der. Daha sonra Block, yanındakilerle birlikte ateşin içine atılan vebalı kızın yanına gider. Silahtarı, yakılan çocuğa bakarak Block'a şunları sorar: "Artık bu çocukla kim ilgilenecek, Tanrı mı, Şeytan mı, melekler mi yoksa hiçlik mi? Evet, efendim hiçlik. Gözlerine bakın, zavallının bilinci bir şeyler algılıyor. Ayın altındaki hiçliği. Elimiz, kolumuz bağlı; onun gördüklerini biz de görüyoruz. Korkularımız aynı, fakat o küçük bir çocuk, artık dayanamıyorum." Bu konuşmadan sonra oradan ayrılırlar. Ölüm, kızın karşısına geçer ve bir şeyler mırıldanır. Bunun üzerine kız ölür (www.sinemalar.com).

Block ve beraberindekiler şafak vaktine doğru ormanda konaklarlar. Derin bir sessizlik hali hâkimdir ve herkes korku içindedir. Birden karanlığın içinden vebaya yakalanmış bir adam çıkıp ölmek istemiyorum, bana yardım edin diye bağırır. Fakat kimse ona yaklaşmak istemez çünkü veba bulaşıcıdır. Nitekim biraz sonra adam ölür. Gün doğduğunda Ölüm, satrancın yanında oturan Block'un yanına gelerek artık oyunumuzu bitirelim mi, sıra sende der. Ölüm, hamlesini yapar ve onun vezirini alır. Bu arada uykudan uyanan tiyatrocunun Jof, karısı Mia'ya Block'un ölümüyle satranç oynadığını görüyorum, buradan kaçmalıyız, der. Böylece ikisi oradan uzaklaşır. Ölüm ise Block'tan oyuna devam etmesini, ilgisiz olmaması gerektiğini belirtir. Block'a niye endişelisin, bir şey mi saklıyorsun deyince o da evet endişeliyim, gözümden bir şey kaçmıyor cevabını verir. Ölüm, korkuyorsun, der. Block, yan tarafına dönecekken pelerini satranç taşlarına çarpar ve taşlar savrulur. Ölüm, gülerek taşların yerini unutmadığını ve kurtulamayacağını söyler. Ayrıca sonraki hamlede mat olacağını söyleyen Ölüm, kendisine verdiği sürenin işine yarayıp yaramadığını sorar. Block, evet deyince, Ölüm buna sevindiğini söyleyerek, şimdi gideceğini fakat sonraki dönüşünde onun ve dostlarının zamanının dolacağını söyler. Block, kalkıp gitmeye hazırlanan Ölüm'e, sen sırrını söyleyecek misin, diye sorar. Ölüm, sırrım yok, der. Block, hiçbir şey mi bilmiyorsun diye sorunca Ölüm, farkında değilim, cevabını verir (www.sinemalar.com).

Tiyatrocunun çift, çoktan kaçmıştır fakat onları şiddetli bir fırtına ve yağmur yakalar. Onlar, bunun sebebinin ölüm meleğinin yanlarından geçmesi olarak düşünür. Bu arada Block ve beraberindekiler yıldırımlar ve yağmurlar altında tepedeki şatoya varırlar. Block, içeride eşinin kendisini beklediğini görür. Eşi, gözlerinde korku görüyorum, gittiğine pişman mısın diye sorar. Block, pişman değilim ama yorgunum, der. Sonra Block, eşi ve beraberindekiler sofraya otururlar. Yemekler yenirken eşi, İncil okumaya başlar. Okuduğu pasaj, yedinci mührün geçtiği kısımdır: "Kuzu yedinci mührü açınca göğü bir sessizlik bürüdü. Bu yarım saat kadar sürdü. Yedi melek ellerindeki yedi borazanı çalmaya hazırlandılar. Birinci melek borazanını çaldı. Kanla karışık dolu ve ateş oluştu. Yeryüzüne yağdı. Yerin üçte biri yandı, ağaçların üçte biri yandı ve bütün yeşil otlar yandı. Sonra ikinci melek borazanını çaldı. Alev alev yanan koca bir dağ denize düştü. Denizin üçte biri kanla doldu. Üçüncü melek borazanını çaldı. Gökten büyük bir yıldız düştü. Meşale gibi yanıyordu ve yıldızın adı Pelin'di." Pasaj okunurken bir ses duyuldu. Bu içeriye gelen Ölüm'dü. Masadan kalkıp, yanına yaklaştılar. Herkes, kendisini tanıttı. Block ise bir şey bilmeyen biçare

Turkish Studies

kullarınız diyerek Tanrı'dan merhamet diledi. Silahtarı Jöns ise bu son dakikanızda hala hayatta olmanın zafer sarhoşluğunu yaşayın diyerek etrafındakilerin duygularına hâkim olmasını istedi. Bu konuşmalar bittikten sonra Ölüm, onlara yaklaştı. Biraz sonra da Ölüm'ün gölgesi yavaş yavaş hepsinin üzerine çöktü (www.sinemalar.com).

Son sahnede tiyatrocu çift uyandıığında kendilerini bir deniz kıyısında atlı arabasının içinde bulurlar. Dün geceki fırtına ve yağmur dinmiştir. Oyuncu Jöf, arabadan iner ve eşini hemen yanına çağırır. Ona ileriye bak, onları görüyorum, der. Sonra Jöf, uzağa bakarak eşine şunları mırıldanır: "Göğün altında önde Ölüm, arkasında Demirci Plog ve karısı Lisa, Şövalye Antonius Block, şövalyenin savaşa gitmesine sebep olan Raval (Dr. Mirabilis), Block'un silahtarı Jöns, liriyle Skat var. En önde elinde tırpanı ve kum saatiyle Ölüm ve en arkada ise liriyle Skat, diğerleriyle ele ele tutuşmuş bir şekilde dans ederek yürüyorlar. Onlar, yüzlerine yağmur vurarak ve ağır ağır ilerleyerek şafaktan karanlıklar dünyasına gidiyorlar." Jof'un sözleri bitince Mia, ona senin hayallerin yok mu, der. Daha sonra çift, çocuğuyla birlikte yolculuklarına devam eder. Bu sahneyle film biter (www.sinemalar.com).

3. Ölümü Yenme Düşüncesi

Ölüm, bir canlının yaşamının kesin olarak son bulmasıdır. Canlılar doğar, büyür ve ölürler. Dünya hayatı canlılar açısından geçici bir yerdir. İnsan, akli ve özgür iradesi olduğu için ölümü belki en çok hisseden canlıdır. Onun doğduktan sonra hayata bağlanma tutkusu, ölüme karşı mesafeli olmasına neden olur. Çoğu zaman ölümü kabullenmek istemeyen insan, ailesinin veya yakın bir dostunun ölümü karşısında üzülür. Aslında başkalarına karşı duyduğu bu hüznün, bir gün kendisinin öleceğine atıftır. Başkalarının ölümü, ona kendi ölümünü hatırlatır. İnsanın dünyaya bağlılığı ve sürekli yaşama tutkusu onu ölüm karşısında birtakım çareler aramaya iter. Ölümsüzlük duygusu, insanın ölümle mücadelesinin bilinçaltını oluşturur. Tarih boyunca insanlar sürekli yaşama tutkusu hissetmiştir. Bu yüzden daha uzun yaşamak için bazı tedbirlere başvurmuştur. Örneğin eski Mısır'da ölümlerin mummylanması böylesi bir duygunun pratiğe yansımış halidir. Bazı toplumlarda ölümlerin mezarlarına sevdikleri eşyasının bırakılması benzer bir duygunun tezahürüdür.

Ölüm, ne kadar hakikat ise ölümü yenme düşüncesi de o kadar gerçektir. Çünkü ölüm, insanın hemen kabul edebileceği bir durum değildir. İnançlı veya inançsız hemen hemen her insan, ölüm karşısında biraz durup düşünür. Çünkü kapıyı çaldığı zaman ölüm, insanın hemen içeri alabileceği bir misafir değildir. Önce kapının gözünden kimin geldiğine bakılır, istenen biriyse ve içerisi de müsaitse kişi buyur edilir. Ölüm için de bu durum geçerlidir. Başka bir deyişle insan kalbi davetsiz misafire karşı nasıl soğuksa ölüme karşı da öyledir. İnsan, ölümü kabullenmek veya ona tahammül edebilmek için bazı çareler arar. Bunlardan biri inançtır. Dinler, insanlara ölümü katlanılır kılar. Özellikle semavi dinler, bu dünyayı geçici, öte tarafı kalıcı göstererek ölümü kabul edilebilir hale getirir. Cennet inancı, kişinin bu dünyadaki ıstıraplara ve ölüm acısına tahammül etmesinin anahtarı olur. Bu anlamda ilahi dinler için ölüm bir son değil, sonsuz hayata geçmek için bir geçiş kapısıdır (Hökelekli, 2008: 14).

Ölümlerle baş etmek için birçok çareye başvurulsa da er veya geç o insanı bulmaktadır. Dolayısıyla ölüm, kaçınılmaz bir yazgıdır. Fakat insanlık tarihine bakıldığında bireylerin veya toplumların ölümle mücadele ettiği veya onun üstesinde gelmeye çalıştığı bilinmektedir. Bunu birçok kültürde görmek mümkündür. Destanlarda, masallarda, romanlarda ve sinemada ölümle savaşma veya onu bir rakip olarak görme sıkça işlenen temalardır. Çalışmaya konu olan Dede Korkut'un *Delî Dumrul* öyküsüyle sinema filmi *Yedinci Mühür*'ün temel izleği, ölümü yenme düşüncesidir. Biri yazınsal diğer görsel olan iki yapıtta da ölümle mücadele etme bağlamında birçok ortak yön vardır. *Delî Dumrul* öyküsü İslam, *Yedinci Mühür* sinema filmi ise Hıristiyanlık kültüründeki ölümle savaşma biçimini ele almıştır. İnançlar, kültürler, gelenekler, kurgular, karakterler değişse de tema

hep aynıdır. Ölüm gelir, insan ondan kaçır; başaramaz, teslim olmak zorunda kalır. Değişmeyen süregelen yazgı budur.

Farklı asırlarda yazılmış olmasına rağmen Deli Dumrul öyküsü ile Yedinci Mühür sinema filminin olay örgüsü arasında bazı paralellikler vardır. Temalar ve karakterlerin hayata bakışı arasındaki benzerlik bu eserleri ilginç hale getirmektedir. Her canlı ölmek için doğar. Zamanlar ve mekânlar farklı olsa da insanın ölüm karşısındaki tavrı hep aynıdır. Bu çerçevede ister yazınsal ister görsel olsun ölümün işlendiği metinlerde benzer yaklaşımları görmek mümkündür. Ölümü yenme düşüncesini işleme bağlamında iki metne bakıldığında bazı farklar hariç aynı ilkelerden hareket edildiği gözlemlenebilir. Metinler mukayeseli olarak ele alındığında bu durum açıkça görülür. Örneklendirmek gerekirse Deli Dumrul, Azrail'in obadaki gencin canını almasına içerler ve onunla karşılaşmak ister. Çünkü ölümü yeneceğini düşünür. Benzer şekilde Yedinci Mühür'deki ana karakter Antonius Block, deniz kıyısında ölüm meleği ile karşılaştığında onunla satranç oynamaya koyulur. Çünkü satranççı kazanırsa ölümden kurtulacağını düşünür. Hem öyküdeki hem filmdeki her iki karakter de ölümle savaşıma amacındadır. Bu durum, onların ölümü istemediklerini gösterir. Zaten insan için ölüm, genellikle arzu edilmeyen ve yaşlılık çağına ötelenen bir olgudur. Deli Dumrul ve Antonius Block'un Ölüm Meleği karşısındaki tavrı bu alanda salt bir özgüven meselesi değil onların istemediği ölümü yeneceklerini düşünmeleridir (Develi, 2006: 61; www.sinemalar.com).

Hem Deli Dumrul hem de Block, ölümle mücadeleyi göze almalarına rağmen onu karşılarında gördüklerinde korkmaktadır. Çünkü ölümü yeneceğini düşünmekle ölümle karşılaşmak farklı şeylerdir. Nitekim Deli Dumrul, Azrail'i karşısında görünce benzi solar, eli tutmaz, gözü görmez olur. Aynı şekilde Block, Ölüm Meleği'ni karşısında gördüğünde yüzü bembeyaz kesilir ve ses tonu değişir. Özellikle Block, kilisede konuştuğu kişinin rahip değil de Azrail olduğunu anlayınca kaskatı kesilir. Çünkü ölüm, insanın yüz yüze geldiğinde soğukkanlılıkla karşılayacağı bir şey değildir. Doğası gereği ölüm, korkutucudur ve insan onu kabullenmek istemez. Bu çerçevede her iki karakterin ölüm karşısında gerilmeleri ve endişeye kapılmaları olması gereken tepkilerdir. Fakat her iki kurguda da kahramanlar ölümden korkmalarına rağmen ondan bir şans isterler. Azrail, ikisine de bir son şans verir. Fakat verilen ödün, bir şarta bağlanır. Deli Dumrul, canına karşılık bir can getirmek zorundadır. Block ise satranç oyununu kazanmalıdır. Deli Dumrul bu şansını babası, annesi ve eşi üzerinden kullanır. Block, kişi değil bir oyun üzerinden hareket eder. Yöntemler farklı olsa da ikisi de aynı amaç doğrultusunda çabalar. Ölümü ikna etmek, Deli Dumrul ve Block için olmazsa olmazdır. Bu yüzden ikisi de elinden geleni yapar (Develi, 2006: 62; www.sinemalar.com).

İslam kültürünün baskın olduğu Deli Dumrul karakteri açısından ölüm, istenmeyen bir şey olsa da son kertede kabullenilir. Çünkü ölümden kaçış nafîle bir çabadır. Deli Dumrul'un sözüne sadık kalması ve hayatta kalmak için güzel sözler sarf etmesi Allah tarafından hoş karşılanan çabalar. Bu İslam geleneğinde imtihana razı olma ve ölümün hak oluşuna yapılan vurgudur. Bu anlayışı benimsemiş, Deli Dumrul'u başarıya götürür ve ölüm onun için geciktirilir. Deli Dumrul ve eşinin tutumu, ölümün 140 sene daha ertelenmesini sağlar. Dolayısıyla Deli Dumrul; çabası ve kader telakkisiyle şansını fırsata çevirmiş olur. Hıristiyanlık kültürünü yansıtan karakter Antonius Block ise ölümü kabullenmez. Çünkü o, henüz inanç ile inançsızlık arasında gidip gelen bir kişidir. "Tüm hayatım nafîle bir arayıştan ve anlamsız konuşmalarda ibaretmiş" sözü onun bu ruh haini yansıtır. Block için Orta Çağ'ın buhranlı havasında Azrail'in ansızın karşısına çıkarak canını istemesi, erken bir taleptir. Her ölüm erken olmasına rağmen inanç konusunda kafası belirsizliklerle dolu olan Block'un onu kabullenmesi olası değildir. Nitekim Block, sürekli ölümden kaçır ve fakat bunu başaramaz. Deli Dumrul gibi ölümü erteleyemez. Her türlü hileye karşın satranç oyununu kaybeder. Şansı fırsata çeviremeyen Block, beraberindekilerle birlikte Azrail'in arkasından gider (Develi, 2006: 63; www.sinemalar.com).

Turkish Studies

Ölüme karşı çıkış anlamında Deli Dumrul'un tavrı sadece insani değil İslam öncesi şaman kültürüne özgü bazı öğeler de barındırır. Çünkü İslam inancı açısından Azrail, Allah'ın görevlendirdiği bir melektir. Dolayısıyla onun kendi isteğine göre insanların canını alması söz konusu değildir. Bu çerçevede Deli Dumrul'un ona meydan okuyuşu bir anlamda Allah'a isyan olarak değerlendirilebilir. Ayrıca cana karşı can istenmesi, yine İslam kültüründe doğru karşılanabilecek bir talep değildir. Böylesi motifler İslam öncesi göçebe toplumlar arasında görülen animizm ve Şamanizm gibi etkilerle açıklanabilir. Fakat Azrail'in insanın canını alması, ölümün hak oluşu, Allah ile kulu arasında hiçbir aracının olmaması ve Allah'ın bağışlayıcılığı gibi temalar İslam inancı çerçevesinde yorumlanacak öğelerdir. Bu anlamda Deli Dumrul öyküsü, Türklerin İslam öncesindeki inançlarına ait bulgularla İslam'dan sonrakilerin sentezi olarak ifade edilebilir. Durum böyle olsa da insanın ölüm karşısındaki çaresizliği hiçbir dönemde değişmemektedir. İster İslam öncesi ister İslami dönemde olsun insan ölüm karşısında nasıl savunmasızsa, Hıristiyanlar için de durum aynıdır. Çünkü ölüm, dünyaya gelen her insan için aynı adaleti sağlamaktadır. Ondan kaçış yoktur. Deli Dumrul'un 140 sene sonra ölmesi ile Block'un hemen ölmesi arasında ilkesel olarak bir fark yoktur. Block şimdide ölmüşse Deli Dumrul gelecekteki şimdide ölecektir (Sharpe, 2000: 81; Saydam, 1997:111).

Deli Dumrul, güçlü ve gözü pek bir karakterdir. Azrail'e kafa tutabilecek kadar cesurdur. Kahramanlık vasfıyla ön plana çıkan Deli Dumrul, hatasından dönebilecek kadar da erdemlidir. Allah'a isyan edişi ve sonra O'ndan af dilemesi onun bu özelliğini gösterir. Hikâyenin başında isyankâr ruhlu Deli Dumrul, İslam açısından küfür olarak nitelenebilecek davranışlar sergiler. Fakat hikâyenin sonunda hatasını anlar ve teslim olur. Antonius Block ise savaştan yeni dönmüş kahraman bir şövalyedir. Güçlü fakat Deli Dumrul kadar cesur ve gözü pek değildir. Block, mantığını kullanarak Ölüm Meleği'ni yenmeye çalışır. Bunun sebebi Block'un zihninde Hıristiyanlıkla ilgili problemlerinin olmasıdır. O, Deli Dumrul gibi hemen teslim olmaz. Onun öncelikli amacı Azrail'e Tanrı hakkında sorular sormaktır. Kafasında inançla ilgili kuşkular taşıyan Block, Tanrı'dan emin olmak ister. Deli Dumrul, İslam öncesi ile İslami dönem kültürünün harmanlandığı bir bilinçaltına sahipken Block, salt Hıristiyanlık zemininde yetişmiş bir şahsiyettir. Deli Dumrul'un ölümü kabullenışı ne kadar kolay olmuşsa Block'un onu kabullenışı o kadar zor olmuştur. Orta Çağ'ın bunalımlı ve dogmatik havasını teneffüs eden Block'un Hıristiyanlığı tam anlamıyla içselleştirdiği söylenemez. Bu dönemde başta veba olmak üzere başa gelen her felaket Tanrı'nın kullarına cezası olarak düşünülmektedir. Hastalar tıpla değil cin çıkarma, şeytan kovma ve yakılma gibi ayinlerle iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla Block'un zihin dünyasında bu konularla ilgili ciddi kuşkular vardır. Hıristiyanlığın Tanrı'sının kullarına ilgisizliği onun zihnini kurcalayan önemli bir problemdir. Block'un temel açmazı önce Hıristiyanlığın Tanrı'sından emin olmaktır (Develi, 2006: 64; www.sinemalar.com).

Block, kilisede rahibe içini açarken tam da Tanrı ile ilgili her şeyi açıkça itiraf etmek ister. Kalbinin boş olduğunu, insanlardan kendini soyutladığını ifade eden Block, bilişsel olarak kabul ettiği Tanrı'yı kalbine yerleştirememiştir. Block, ölümü bile kabullenmiş fakat canını almaya gelen ölüm meleğini göndereni bir türlü içselleştirememiştir. Bu yüzden o, Azrail'den bir bilgi veya garanti almak ister. İnsanın niçin duyularıyla Tanrı'yı kavramadığını anlamaya çalışır. Block ne Tanrı ile ne de tanrısız yapan bir karakterdir. Fakat o, Tanrı kendisini ona gösterirse, onunla konuşursa veya Tanrı'dan herhangi bir işaret alırsa teslim olmayı kabullenecektir. Bu yüzden bir bilginin peşindedir. Azrail, bu anlamda onun için ölüm değil Tanrı'yı anlamaya çalışması için bir fırsattır. Block, satranç oyununu bile salt ölmeyi geciktirmek için değil emin olamadığı Tanrı'dan bir bilgi almak için oynar. Ona göre Tanrı yoksa her şey anlamsızlaşır, hiçleşir ve insanlar ölümden sonra korkunç bir karanlığa sürüklenir. Bu yüzden o, şimdiye kadarki hayatının anlamsız bir arayıştan ibaret olduğunu fakat bu saatten sonra geri kalan yaşamını anlamlı bir işte kullanmak istediğini belirtir. Biraz da bunun için Ölüm Meleği karşısında satranç oynayarak zaman kazanmaya çalışır. Bu oyunu kazanacak kadar

zeki olduğunu düşünür. Fakat Azrail, Block'un sorularını cevaplayacak pozisyonda değildir. Onun tek görevi vardır, canını almak (www.sinemalar.com).

Block, filmin sonuna kadar Azrail ile satranç oynamaya devam eder. Fakat en sonunda Azrail, onun vezirini alır ve oyunu kazanır. Esasında Block, zaten kazanacak değildi. Onun amacı Azrail'i oyalamak ve ondan Tanrı hakkında bilgi almaktı. Bu anlamda Block için ölümün kabul veya ret edilecek bir olgu değil zaman kazanmaya dönük bir fırsat olduğu söylenebilir. Nitekim Block Azrail ile bu karşılaşmalardan sonra kendini daha iyi hisseder ve hayatının daha anlamlı hale geldiğini belirtir. Özellikle tiyatrocunun çift ve çocuklarının neşeli yaşamı onu hayata bağlayan önemli bir bilgi olur. İçinde bulunulan anın kıymetli olduğunu fark eden Block, ne geçmiş ne de gelecek için üzülür. Haçlı savaşlarına katılıp bir ömür feda eden Block için artık hayat daha anlamlı ve değerlidir. Yanındakilerle birlikte sarayına dönüp eşini gördüğünde, ölüm karşısında hayatın değerini daha net olarak kavrar. Bu yüzden, gözlerinde korku görüyorum, gittiğine pişman mısın diye soran eşine yaşananlar için pişman değilim ama yorgunum cevabını verir. Artık kıyametin kopması ve Azrail'in canını alması onun için büyük bir endişe kaynağı değildir (www.sinemalar.com).

Ölüm meleği, Block'un canını almadan önce eşi, İncil'den bazı pasajlar okur. Filmin giriş ve son sahnesinde okunan bu metin, kıyamet sahnelerinin yer aldığı sembolik öğelerle yüklü pasajlardır. Burada birbiriyle ilişkili yedi melek (Vahiy 6: 1-17, 8:1-5), yedi borazan (Vahiy 8:6-21; 11:15-19) ve yedi kâse (Vahiy 16:1-21) sembolleri üzerinden Hıristiyanlığın yargı günü hatırlatılır. Hıristiyanlıkta kıyamet, bu semboller üzerinden anlatılır. Hıristiyanlığa göre bu alametler ortaya çıktıktan sonra Tanrı, yeryüzüne son verecek ve herkesi adil bir şekilde yargılayacaktır. Filme ismini de veren bu kutsal metin, Block için hayatın son bulmasının çağrısıdır. Bu yüzden Azrail, Block'un ve bazı arkadaşlarının canını almadan önce Yedinci Mühür'ün geçtiği pasaj tekrar okunur. Çünkü artık Block'un kıyametinin zamanıdır. Bu çerçevede Azrail'in gelişi, onun ölümünü; Yedinci Mühür'ün okunması ise bütün insanlığın ölümünü ifade etmektedir. Her canlının ölümü Deli Dumrul'un temsil ettiği İslam için nasıl bir ilkeyse Antonius Block'un temsil ettiği Hıristiyanlık için de öyledir. Dolayısıyla ister insanın kişisel tarihi isterse de insanlığın evrensel tarihi için olsun mutlak surette bir son vardır. İnsanın, mekânın, zamanın veya tarihin bundan kaçması olanaksızdır.

Deli Dumrul, 140 sene daha fazla yaşadıkten sonra ölecektir. Antonius Block ise hemen öldü. Azrail'in önde, Block ve arkadaşlarının el ele tutuşarak ölüme gitmesi beklenen fakat ilginç bir sahnedir. Block'un film boyunca ölümü yenme düşüncesi son kertede başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ölümün üstesinden geleceğini düşünmek insani bir tepkidir. Fakat onu yenmek mümkün değildir. Bu bağlamda gerek Deli Dumrul gerekse Antonius Block, ölmek istemeyen insanın, ona direnişini anlatan yapıtlardır. Bu iki olay esasında insanlar için bir örnektir. Çünkü sadece Orta Çağ'da veya günümüzde değil tarihin her döneminde insan için bu yazgı geçerlidir. Bu durum mitoslarda, hikâyelerde, masallarda ve destanlarda sürekli işlenmiştir. Nitekim Sümerlerin Gılgamış Destanı'nda kahraman Gılgamış ölümsüz olmak istemiş ve bunun için ölümsüzlük bitkisini bulmuştur. Fakat yılan, Gılgamış bu otu yiyeceği sırada ondan aşırmıştır. Böylece Gılgamış, ölümlü bir varlık olduğunun bilincine varmıştır. İnsan, ölümsüz olursa tanrılaşır. Dolayısıyla bu ve buna benzer yazınsal veya görsel metinler insanın ölümü tadacağı için Tanrı gibi ölümsüz kalamayacağına vurgudur. Bu yüzden Rus asıllı sinema yönetmeni Andrey Tarkovski, sanatın amacının daha çok insanı ölüme hazırlamak olduğunu ifade eder (Jackson, 2013: 79-83; Sümer, 2016b: 278, Tarkovski, 2000: 49).

SONUÇ

Ölüm, insanın doğduğu andan itibaren peşini bırakmayan yazgısıdır. İnsan, ölmek için doğmuştur. Fakat insan doğduktan sonra yaşamla savaşıyor ve ona tutunmayı öğrenir. Hayatının bazı dönemlerinde iniş çıkışlar yaşasa da kişi için yaşam, ölüme yeğdir. Çünkü yaşamak, nefes almak

insanın kendini tanımasını sağlayan bir süreçtir. Kişi kendini daha fazla tanımak için daha çok yaşamak ister. İnsanın bu yaşam tutkusu, birçok kültürde benzerlik gösterir. İlkel kabilelerde kişi nasıl yaşama arzusunun içinde taşıyor ve ölüme direniyorsa uygar toplumlarda da durum böyledir. Yaşamın olumlanması ve ölümün ötelenmesi bu anlamda birçok toplumun sanatına yansımıştır. Yaşam ve ölüm, toplumların müziğine, resmine, edebiyatına kısacası sanatına her daim konu olmuştur. Bu çerçevede eski Türklerin Dede Korkut masalları veya günümüzde Hıristiyan toplumun ürettiği yazınsal ve görsel metinler yaşamın ölüm karşısındaki üstünlüğünü ortaya koyar. Dede Korkut'un Deli Dumrul motifi, Türklerin İslam öncesi ve sonrası ölüme bakış açısını sergiler. Bu bir geçiş aşamasıdır. Dede Korkut hikâyeleri hem Şamanizm'in izlerini taşır hem de İslam geleneğinin yansımalarını ortaya koyar. İki farklı dinsel kültür bu masalarda kendini açığa vurur. Ingmar Bergman'ın Yedinci Mühür sinema filmi ise Hıristiyanların ölüm karşısındaki tavrını ortaya koyar. İncil'in günah ölümlerle birlikte yeryüzüne indi tezi, bu filmin birçok sahnesine yansımıştır. Hıristiyanlığın ölüm karşısındaki tavrı, filmin ana karakteri Antonius Block üzerinden verilir. Ölümünden kaçınılamayacağı fikri, Orta Çağ Hıristiyan kültürü zemininde irdelenir.

Farklı kültürlerle ve zamanlara ait iki yapıt, ölüm karşısında insanın aynı tavrı sergileyebileceğinin kanıtıdır. Ölüm, başa geldiğinde insan onunla baş etme çareleri arar. Deli Dumrul örneğinde olduğu gibi insan, ölümü yeneceğini düşündüğünde aslında onun karşısında ne kadar çaresiz olduğunu fark eder. Yedinci Mühür sinema filmi örneğinde ise ölüm, bazen kişi için hayatı sorgulamasının bir aracıdır. Ölüm anı yaklaştığında insanın hayatı bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçer. Yaklaşmakta olan bu an, hayat üzerine düşünmenin iyi bir sebebi olarak görülür. Deli Dumrul, ölüme karşı çıkıp bedensel olarak onunla mücadele edeceğini düşünür. Fakat sonunda bunun başaramayacağını anlar. Yedinci Mühür sinema filminin karakteri Antonius Block ise ölüme bilişsel olarak karşı çıkılabileceğini fakat bu şekilde de ölümün üstesinden gelinemeyeceğini kavrar. İster bedenimiz dirensin isterse de zihnimiz bu gerçeği anlamaya çalışsın, ölümden kaçınılamayacağı yadsınmaz bir hakikattir. Ölüm, ne yaparsa yapsın kişinin kaçamayacağı yazgısıdır. Çünkü ölümsüzlük insana ait bir nitelik değildir. Kişi, yaşam süresini uzatabilir fakat nihai sonunu değiştiremez.

İslam ve Hıristiyanlık, her canlının ölümü tadacağını vurgular. İki inanç sistemi için de bu dünyada kişinin bedeni ölür, ruhu ise öte dünyada yargılanır. Bedenin geçici, ruhun yaşamaya devam edeceği fikri bu anlamda insan için bir son olarak algılanmaz. Bu dünya öte tarafa geçiş için bir ön aşama olarak görülür. Bu gerçek sadece bu iki din için değil aslında birçok inanç sistemi için böyledir. Hal böyleyken insanın dünyaya geldikten sonra daha çok yaşama arzusu, onun ölüm gerçeğini görmesini engeller. Hayatın güzelliği ve yaşıyor olmanın getirdiği canlılık, insanın ölümü unutmamasına neden olur. Fakat gerek başkalarının ölümü gerekse de hayatın bazı zorlu anları insanın ölümü hatırlamasını sağlar. Ölüm hatırlanınca, kişi ya kendine çeki düzen verir ya da onu görmemiş gibi yaşamaya devam eder. Bu süreç neredeyse bütün insanlar için bu şekilde süregelen olarak devam eder. Fakat gerek kutsal gerekse de diğer yazınsal veya görsel metinler, bize bu sürecin bir sonu olduğunu hatırlatır. Tarihte dünyaya gelmiş her canlı ölmek zorundadır. Hatta tarihin kendisi de ölecektir. Ölüm, bir silgi gibi yaşamdaki her şeyi silip süpürecektir. Dolayısıyla insanın dini olsun veya olmasın bu metinlerin söylediklerine kulak vermesi gerekir. Ölümünden kaçınılamayacaksa eğer, insanın insanı mutlu etmesi, insanın yaşam karşısında kırılğan olmaması ve kendisine verilen bu süreyi iyi bir şekilde kullanması gerekir.

KAYNAKÇA

Bergman, Ingmar (1990). *Büyülü Fener*, çev.: Gökçin Taşkın, İstanbul: Afa Yayınları.

----- (2005). *Aynadaki Gibi, Sessizlik*, çev.: Tezer Özlü, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35

- Develi, Hayati (2006). *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Hökelekli, Hayati (2008). *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları.
<https://www.sinemalar.com/film/829/yedinci-muhur> (07.09.2017).
- Gökyay, Orhan Şefik (1994). “Dede Korkut”, *DİA*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gülşen, Enver (2011). *Hakikatin Sineması*, İstanbul: Külliyat Yayınları.
- Jackson, Deny P. (2013). *Gilgamiş Destanı*, çev.: Ahmet Antmen, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Kutsal Kitap, “Eski ve Yeni Antlaşma”* (2001), İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları
- Mazur, Eric Michalel (2011). *Encyclopedia of Religion and Film*, California: ABC ClíoPress.
- Saydam, M. Blgin (1997). *Deli Dumrul'un Bilinci, "Türk İslam Ruhü" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Shargel, Raphael (2007). *Ingmar Bergman, Sinematografi İnsanın Yüzüdür*, çev.: Selim Özgül, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Sharpe, Eric J. (2000). *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, çev.: Ahmet Güç, Bursa: Arasta yayınları.
- Sümer, Necati (2016). “Ingmar Bergman’ın Kış Işığı Filmi Çerçevesinde Hıristiyanlıkta Deus Otiosus Tanrı Anlayışını Sorgulamak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), ss.1395-1403.
- (2016). "Dinsel ve Mitolojik Bir Sembol Olarak Yılan", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(43), ss.275-288
- Şengün, Necdet (2015). *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Edt. Ali Yılmaz, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tarkovski, Andrey (2000). *Mühürlenmiş Zaman*, çev.: Füsün Ant, İstanbul: Afa Yayınları.